

EGYENLŐ BÁNÁSMÓD A BÜNTETÉS- VÉGREHAJTÁSBAN?

EGY VAK FOGVATARTOTT SZEMÉLYISÉGI JOGI PERÉNEK BEMUTATÁSA¹

Az egyenlő bánásmód követelménye nem csak az egyes érintett személyek vonatkozásában, hanem strukturális, a társadalom szélesebb rétegeit érintő jelentőséggel is bír. A jogi szabályozás akkor tekinthető valóban hatékonnak, ha az egyéni, elszigetelt diszkriminációs esetek orvoslása mellett arra is alkalmas, hogy az egyenlő bánásmód követelményét érintő rendszerszintű problémákra is reagáljon. Ilyen rendszerszintű kérdésnek tekinthető, hogy miként képes a társadalomban korrekciós és prevenciós funkciót betöltő büntetés-végrehajtási rendszer kezelni a fogvatartott személyek azon jellemzőit, amelyek az antidiszkriminációs jogban „védett tulajdonság”-nak számítanak.

A büntetés-végrehajtás intézményeiben való huzamosabb tartózkodás fogalmilag nem önkéntes, a fogvatartottakat azonban a szigorúan szabályozott keretek között is megilletik azok az alapvető jogok, amelyeket a fogva tartás ténye nem korlátoz szükségképpen és értelemszerűen.² Az egyenlő bánásmód követelménye tehát a börtönökben sem szűnik meg emberi jogi követelményként létezni, és ennek különös jelentősége van annak folytán, hogy a társadalom sokszínűsége a fogvatartotti populációban is érvényesül. A bezártság, a kényszerű, alternatíva nélküli ottlét fokozza a fontosságát annak, hogy a személyközi viszonyok és a tárgyi feltételek által egyaránt biztosított legyen az egyenlő emberi méltóság érvényesülése. A büntetés-végrehajtás működési rendje és elhelyezési körülményei azonban jellemzően nem alkalmazkodnak megfelelően a speciális igényekkel, védett tulajdonságokkal rendelkező fogvatartottak szükségleteihez, annak ellenére, hogy ezt hazai és nemzetközi jogszabályok is előírják.

A börtönökben annak ellenére találunk fogyatékossgal élő elkövetőket, hogy a szakmai javaslatok szerint őket csak a legelkerülhetetlenebb esetekben kellene szabadságvesztésre ítélni, hiszen számukra speciális helyzetüknél fogva jelentősen nehezebb

helyzetet teremt a fogva tartás.³ Kérdésként merül fel ezért, hogy a fogyatékos fogvatartottak helyzetéhez igazodó elhelyezési körülmények és a velük való speciális bánásmód hiánya mennyiben ragadható meg sikerrel a diszkriminációt tiltó jogszabályok, e körben különösen az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. év CXXV.

törvény (a továbbiakban: Ebktv.) rendelkezései alapján. Kérdés ezzel összefüggésben, hogy miként minősülhet az egyenlő bánásmód követelménye szempontjából egy olyan helyzet, amikor az azonos tárgyi és személyi körülmények okán a fogvatartottak számos jogukat nem tudják nem fogyatékos fogvatartott-társaikkal azonos módon gyakorolni. Ilyen helyzet például, amikor egy járókerettel közlekedő fogvatartott emeleti elhelyezés esetén –

megfelelő segítség hiányában – lényegében el van zárva a napi séta lehetőségétől, ahogy megfelelő segítség nélkül akár a tisztálkodás is nehézséget okoz a számára.

Ilyenkor, amellett, hogy – amint arra az Emberi Jogok Európai Bírósága is számos ítéletében rámutatott⁴ – sérül a megalázó, embertelen bánásmód tilalma, adott esetben felmerülhet az egészséghöz való jog, valamint különösen az emberi méltóság, az egyenlő bánásmód követelményének a sérelme is. Kérdés, hogy a jogalkalmazás az egyenlő bánásmód követelményéről szóló hazai jogi szabályozás hatálybalépésétől számított két évtized elteltével mennyiben tudja megfelelően értékelni az ilyen jellegű ügyeket. A Helsinki Bizottság ügyvédei több olyan ügyfelet is képviselnek, akik fogyatékos fogvatartottként számos hátránnyal, megalázó helyzettel szembesülnek és élnek együtt nap mint nap, és csak fogvatartott-társaik segítségére és jóindulatára számíthatnak.

A Helsinki Bizottság gyakorlati tapasztalatai szerint nem biztosított, hogy minden fogyatékossgal élő személyt megfelelő, akadálymentesített cellában helyezzenek el, emellett gondot jelent a büntetés-vég-

rehajtási állomány szűkössége és leterheltsége, valamint a speciális képzettség hiánya is körükben.⁵ A megfelelő szakmai személyzet hiányát illusztrálja, amiről 2023-ban egy bírósági ügyben tanúként meghallgatott börtönpszichológus számolt be: az általa említett börtönben egy börtönpszichológusra körülbelül 250 fogvatartott jutott, miközben a fogvatartottak közel fele pszichésen sérülékenynek minősült.⁶

Az alábbiakban egy konkrét, folyamatban lévő bírósági ügyön keresztül vizsgálom meg, hogy az egyenlő bánásmódhoz való jog érvényesüléséért felelős szabályrendszer és az ahhoz kapcsolódó jogalkalmazói tevékenység mennyire tud érdemben reagálni egy ilyen helyzetre.

A JOGI SZABÁLYOZÁS

A büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény (a továbbiakban: Bv. tv.) értelmében a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának rendjét az elítélt egyéni körülményeinek a figyelembevételével kell kialakítani.⁷ A Bv. tv. szerint a szabadságvesztés végrehajtása során biztosítani kell az elítélt jogainak e törvény szerinti gyakorlását.⁸ A törvény rögzíti továbbá, hogy a szabadságvesztés végrehajtása alatt az elítélt az alapvető jogait és a jogszabályok által biztosított egyéb jogosultságait a büntetés végrehajtása során is gyakorolhatja, kivéve, ha azok szüneteléséről, illetve korlátozásáról az ítélet vagy törvény rendelkezik, vagy amelyek gyakorlásában, illetve teljesítésében az elítélt akadályozva van. A büntetés-végrehajtási szervezet biztosítja, illetve elősegíti az elítélt jogainak gyakorlását.⁹ A törvény deklarálja továbbá a „fogytékkel” élő fogvatartottak sajátos védelemhez való jogát.¹⁰ E rendelkezések együttes értelmezéséből tehát valamiféle speciális bánásmód, egyéniesítés követelménye olvasható ki a fogytékossággal élő fogvatartottak vonatkozásában, amelynek a célja, hogy alapvető jogaik gyakorlásában és elhelyezési körülményeik tekintetében ne szenvedjenek hátrányt. A fogytékos fogvatartottakat tehát mind a fogvatartás során tovább élő alapvető jogaik, mind pedig speciális fogvatartotti jogaik tekintetében megilleti az egyenlő bánásmód, az említett jogaik gyakorlása nem korlátozható a fogytékosságukra tekintettel.

A fogytékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló 1998. évi XXVI. törvény (a továbbiakban: Fot.) az állam kifejezett kötelezettségévé teszi olyan körülmények létrehozását, amelyek között a fogytékos emberek fogytékosságukból fakadó terhei csökkenthetők, és rögzíti, hogy fogytékos személyekkel kapcsolatos magatartás, tevékenység során úgy kell eljárni, hogy a fogytékos állapot rosszabbodását megelőzzék, annak következményeit enyhítsék.¹¹ Kimondja, hogy „[a] fogytékos személynek joga van a számára akadálymentes [...] és biztonságos épített környezetre”.¹² Az épített környezet alakításáról és védelméről szóló 1997. évi LXXVIII. törvény szerint akadálymentes „az épített környezet akkor, ha annak biztonságos használata minden ember számára biztosított”.¹³

A Fot. kifejezetten előírja, hogy a fogytékos személy számára – figyelembe véve a különböző fogytékossági csoportok eltérő speciális szükségleteit – biztosítani kell a közszolgáltatásokhoz való egyenlő esélyű hozzáférést.¹⁴ Bár sajátosnak tűnhet a büntetés-végrehajtás rendszerére közszolgáltatásként tekinteni, a törvény értelmező rendelkezései szerint közszolgáltatásnak minősül¹⁵ minden közhatalmi tevékenység – ideértve a hatósági, kormányzati és minden egyéb közigazgatási, igazságszolgáltatási tevékenységet –, valamint egyebek mellett a rendvédelmi szervek által hatáskörük gyakorlása során kifejtett tevékenységet. Emellett a büntetés-végrehajtás által

nyújtott egyes szolgáltatások más szempontból is közszolgáltatásnak minősülnek; ekként minősül ugyanis például az állam által fenntartott intézmény által nyújtott oktatási, közművelődési, kulturális, tudományos, szociális, egészségügyi, sport-, ifjúsági, foglalkoztatási szolgáltatás, ellátás, illetve tevékenység.

A fentiek alapján tehát a fogytékos személyeknek biztosítani kell, hogy a büntetés-végrehajtás során társaikkal egyenlő esélyű hozzáférést kapjanak. Az ál-

lamnak tehát – az Alaptörvény XV. cikk (5) bekezdésében rögzített esélyegyenlőség előmozdításának követelményével összhangban – pozitív intézményvédelmi kötelezettsége van a büntetés-végrehajtásban is arra, hogy a fogytékos fogvatartottak hátrányait enyhítse, a helyzetüket más rabokéhoz hasonlóvá tegye.

Ezt az értelmezést támasztja alá a fogytékossággal élő személyek jogairól szóló ENSZ egyezmény

(CRPD), amelynek 2. cikke szerint „A »fogyatékoság alapján történő hátrányos megkülönböztetés« a fogyatékoságon alapuló bármilyen különbségtételt, kizárást vagy korlátozást jelent, amelynek célja vagy hatása valamennyi emberi jog és alapvető szabadság másokkal azonos alapon történő elismerésének, élvezetének vagy gyakorlásának csorbitása vagy semmibe vétele a politikai, a gazdasági, a szociális, a kulturális, a civil élet terén, vagy bármely egyéb területen. Ez a hátrányos megkülönböztetés minden formáját magában foglalja, egyebek között az ésszerű alkalmazkodás megtagadását. Az »ésszerű alkalmazkodás« az elengedhetetlen és megfelelő módosításokat és változtatásokat jelenti, amelyek nem jelentenek aránytalan és indokolatlan terhet, és adott esetben szükségesek, hogy biztosítsák a fogyatékosággal élő személy alapvető emberi jogainak és szabadságainak a mindenkit megillető, egyenlő mértékű élvezetét és gyakorlását.”¹⁶

A CRPD 5. cikk 3. pontja szerint „az egyenlőség előmozdítása és a hátrányos megkülönböztetés eltörlése érdekében a részes államok minden megfelelő lépést megtesznek, így biztosítva az ésszerű alkalmazkodást”. A CRPD 14. cikkének 2. pontja szerint a részes államok kötelezettsége, hogy ha „fogyatékosággal élő személyeket megfosztanak szabadságuktól, [...] másokkal azonos alapon jogosultak garanciákra, továbbá [...] megfelelő elbánásban részesülnek, beleértve az ésszerű alkalmazkodásról szóló rendelkezést is”.

A CRPD fenti rendelkezései tehát beemelik az ésszerű alkalmazkodás követelményét az antidiszkriminációs keretrendszerbe, hasonlóképpen ahhoz, ahogy ezt a 2000/78/EK irányelv tette a foglalkoztatási jogviszonyok tekintetében.¹⁷ Problémát jelent ugyanakkor a magyar jogi szabályozás tekintetében az, hogy az alapvetően csak a munkajog és a köznevelés területén¹⁸ tartalmazza az ésszerű alkalmazkodás követelményét, más életviszonyokban nem írja azt elő, annak ellenére, hogy az „a részes államokban horizontális, azaz mindenfajta állami cselekvést átható elvként kellene, hogy működjenek”.¹⁹

Az ésszerű alkalmazkodás követelménye tehát jellemzően hiányzik a magyar jognak a foglalkoztatás és a köznevelés területén túlmutató szabályaiból, és – amint arra az Ebktv. indokolása rámutat – az esélyegyenlőség előmozdítását szolgáló intézkedésekre jogosultságként kikényszeríthető igénye senkinek sincsen. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a fogyatékos fogvatartottaknak a többi fogvatartottal

AZ A HELYZET, AMIKOR EGY FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ SZEMÉLY AMIATT KERÜL HÁTRÁNYBA EGYES JOGAI TEKINTÉBEN, MERT A TÖBBI FOGVATARTOTTÉVAL AZONOS KÖRÜLMÉNYEKET BIZTOSÍTANAK SZÁMÁRA. A KÖZVETETT DISZKRIMINÁCIÓ KÖRÉBEN ÉRTÉKELHETŐ, HISZEN LÁTSZÓLAG SEMLEGES FELTÉTELEK KÖZEPETTE ÉRI – NEM FELTÉTLENÜL SZÁNDÉKOLT MÓDON, PUSZTÁN A HATÁSOKBÓL, A KÖRÜLMÉNYEKBŐL ADÓDÓ – AN – HÁTRÁNY

azonos körülmények között történő fogva tartása ne lenne az antidiszkriminációs jog keretei között értelmezhető. Az a helyzet, amikor egy fogyatékosággal élő személy miatt kerül hátrányba egyes jogai tekintetében, mert a többi fogvatartottéval azonos körülményeket biztosítanak számára, a közvetett diszkrimináció körében értékelhető, hiszen látszólag semleges feltételek közepette éri – nem feltétlenül szándékolt módon, pusztán a hatásokból, a körülményekből adódóan²⁰ – hátrány. Az Ebktv. 9. § értelmében ugyanis közvetett hátrányos

megkülönböztetésnek minősül az a közvetlen hátrányos megkülönböztetésnek nem minősülő, látszólag az egyenlő bánásmód követelményének megfelelő rendelkezés, amely meghatározott védett tulajdonságokkal rendelkező egyes személyeket vagy csoportokat lényegesen nagyobb arányban hátrányosabb helyzetbe hoz, mint amelyben más, összehasonlítható helyzetben lévő személy vagy csoport volt, van vagy lenne. Közvetett hátrányos megkülönböztetésről tehát akkor beszélünk, amikor semlegesnek és elfogulatlannak tűnő (és esetleg valóban annak is szánt) intézkedések végrehajtása során kiderül, hogy azok egy bizonyos körülírható, védett tulajdonsággal jellemezhető csoporthoz tartozó személyek számára hátrányokhoz vezetnek.²¹

A KONKRÉT ESET

A Magyar Helsinki Bizottság egyik ügyfele 98%-os gyengénlátó, gyakorlatilag a születésétől fogva vak. A mindennapi életben állandó segítségre szorul, mert önállóan csak a saját jól behatárolt, mindig szigorúan változatlan állapotban tartott belső lakóterben képes tapogatózás útján tájékozódni és közlekedni, e területen kívüli biztonságos tájékozódáshoz és közlekedéshez azonban már segítségre szorul. Önállóan csak akkor tud öltözködni, étkezni és tisztálkodni, ha a ruháját, az ételét és a tisztálkodáshoz szükséges szereket és eszközöket számára elérhetővé teszik, a személyes higiéné terén a látás nélkül kivitelezhetetlen teendőket (például a körömvágást) nem tudja egyedül elvégezni. Önállóan takarítani, megágyazni, rendet tartani szintén nem képes. Otthonán kívüli mozgásában, ételmezésében, ügyei intézésében segítségre utalt. Elítélését megelőzően a rokonaitól, majd a párjától kapott segítséget.

A büntetés-végrehajtási intézetben egy átlagos cél-
lában helyezték el, és ugyanolyan napi rutinja és kö-
telezettségei voltak, mint a többieknek. Nem tudott
a cellatársai segítségével szabadon mozogni, zu-
hanyozni, vásárolni, az ételosztásnál ételhez jutni.
A mozgásában, helyváltoztatásában több szempont-
ból is akadályoztatva volt: a helyváltoztatást olyan
módon tudta csak megoldani, hogy fogvatartott-tár-
sait kérte meg, hogy vállukra támaszkodva közleked-
hessen. Mivel a lift használatára nem kapott enge-
délyt, a helyváltoztatása során többször kellett lépcsőt
használnia, ami további nehézségeket okozott szá-
mára.

Nem tudta elolvasni a leveleit, nem tudott levelet
és írásos kérelmeket, beadványokat sem előterjeszteni.
Látássérülése miatt az intézet házirendjét sem
tudta megismerni, ami további hátrányokkal járt.
Fogvatartott-társainak kellett végezni helyette a ta-
karítást, az ágyneműhuzat cseréjét és más hasonló
feladatokat is, mert ő nem tudta ezeket megfelelően
végrehajtani. Nem vehetett részt a szabadidős tevé-
kenységek egyikében sem, nem dolgozhatott, nem
kapott rádiót, sem fehér botot, sem segítő kutyát, sem Braille-
könyvet. Előfordult, hogy a fog-
vatartottak számára biztosított
napi szabad levegőn tartózkodás
lehetőségével sem tudott élni,
mert az intézet nem volt akadály-
mentesített, a személyi állomány
pedig nem nyújtott segítséget
neki.

Zavaró volt a számára, hogy a
felügyelet zárkába lépésekor fel
kellett állni, ugyanakkor ő nem
érezte, hogy személyi állományi tag vagy fogva-
tartott érkezett-e a zárkába, ezért minden egyes be-
lépéskor vigyázállásba ugrott. Ez további nehézsé-
get jelentett akkor, amikor emeletes ágyon volt
elhelyezve, mert többször beverte a fejét.

A kapcsolattartása is nehezített volt: egy tanú el-
mondása szerint fogva tartása első négy hónapjában
nem tudott a hozzátartozóival kapcsolatot tartani,
mert egy olyan nyilatkozatot kellett volna ehhez ki-
küldenie, amit nem tudott elkészíteni segítség hi-
ányában. Nem tudta igénybe venni a büntetés-vég-
rehajtás által biztosított mobiltelefont, mert az
kisméretű volt, így önállóan eleve nem tudta volna
pontosan kezelni a billentyűket, továbbá félt attól,
hogy ha a telefont véletlenül elejti, akkor fenytést
kap, és kártérítést követelnek tőle. A mobiltelefon hi-
ánya korlátozta abban, hogy a döntése szerinti idő-
pontban hívja fel a családtagjait, holott erre a szabá-
lyok szerint jogosult lett volna. A fali telefonhoz nem

tudott önállóan eljutni. A telefonáláshoz szükséges
„spejzkártyát” egyedül nem tudta használni, így
ennek kapcsán is rabtársaira kellett hagyatkoznia.
A kapcsolattartás skype-os formájához szintén csak
zárvatársai kíséretével volt hozzáférése, ezen kívül a
járványidőszakban csak a magas percdíjas telefonon
tudott hozzátartozóival kapcsolatot tartani.

Látássérülése miatt nem tudott olyan tevékenysé-
get végezni, ami a börtönben jutalommal jár, ezért a
rezsim-felülvizsgálat, fokozatváltás, értékelés során
szintén hátrányban volt. Nem kapott semmilyen
mentességet a szabályok alól. Soha nem kapott segít-
séget a börtön személyzetének egyik tagjától sem, így
kénytelen volt a zárvatársait megkérni, hogy segítse-
nek neki a tevékenységeiben. A börtön nem volt aka-
dálymentes egy vak személy számára, és a börtön sze-
mélyzetének egyik tagja sem volt kiképezve arra,
hogy egy ilyen fogyatékos személyt segítsen, igénye-
it kezelje. Szóban és írásban is többször kérte a látás-
sérült állapotának figyelembevételét, így az ügyvédje
útján kérelmet nyújtott be a büntetésének félbesza-
kítása iránt, amelyet elutasítottak, személyesen pedig

az áthelyezését szeretne volna el-
érni egy olyan büntetés-végrehaj-
tási intézetbe, ahol a látássérültek
speciális igényeit kezelni tudják.
Átszállítási kérelmét azonban el-
utasították, továbbá nem engedé-
lyezték a vallási részlegre történő
áthelyezését sem. A büntetés-vég-
rehajtási intézet pszichiátriai rész-
legén rögzítették, hogy nehezen
bírná a börtönt, szorong, hiányzik
neki a családja.

Az országos parancsnok tájé-
koztatása szerint a büntetés-végrehajtási intézetben
látássérült fogvatartottak részére nem állt rendelkez-
ésre speciális akadálymentesítés, ezért szállították
át – de csak közel két év elteltével – a Szegedi Fegy-
ház és Börtön III. (Nagyfai) Objektumába, amely a
büntetés-végrehajtás krónikus utógondozó részlege-
ként működik, ahol a börtön személyzete és a kije-
lölt rabtársak („házik”) segítik őt. Ez az egység a
vakok számára ugyanakkor szintén nem akadálymen-
tesített, nincsenek rájuk szabott tevékenységek és el-
látások. A fogvatartott az ombudsmanhoz fordult,
továbbá a Magyar Helsinki Bizottság segítségével
személyiségi jogi pert indított a büntetés-végrehaj-
tási intézettel szemben, azt kifogásolva, hogy ugyan-
úgy bántak vele, mint bármely más fogvatartottal.
Arra kérte a bíróságot, hogy állapítsa meg: azzal,
hogy a büntetés-végrehajtási intézet nem biztosítot-
ta számára az egészségi és fizikai állapotának meg-
felelő fizikai feltételeket és bánásmódot, megsértették

az emberi méltósághoz, a testi és lelki egészséghez, magánszférához, valamint egyenlő bánásmódhoz való jogát.

A törvényszék a keresetet elsőfokon elutasította,²² a felperes azonban fellebbezett a döntés ellen. 2024. március 14-én a Debreceni Ítélőtábla elvi jelentőségű másodfokú ítéletében²³ megállapította, hogy a büntetés-végrehajtási intézet megsértette a felperes emberi méltósághoz, magánélethez, egyenlő bánásmódhoz és egészséghez fűződő jogát azzal, hogy szabadságvesztés-büntetésének végrehajtása során nem biztosította számára azt az elbánást, amelyet a látássérült állapota indokoltá tett. A büntetés-végrehajtási intézet a Kúriához fordult az ítélet felülvizsgálata érdekében, a Kúria azonban a jogerős ítéletet hatályában fenntartva újfent a felperesnek adott igazat.

Érdemes röviden áttekinteni, hogy milyen jogértelmezési kérdések merültek fel az ügyben, tekintettel arra, hogy azok a konkrét ügyön túlmutatóan is egyfajta „láttelepet” adhatnak az egyenlő bánásmóddal kapcsolatos joganyag érvényesülésének jelenlegi helyzetéről. (A következőkben az ítéleteknek kizárólag az egyenlő bánásmód sérelmével kapcsolatos vetületére fókuszálok, az Ítélőtábla, illetve a Kúria által megállapított többi személyiségi jogi jogsértésre nem térek ki.)

Összehasonlítható helyzet: releváns-e a látássérült személy korábbi életvitele, jelentőséggel bírnak-e a szabad életében életvitelével kapcsolatosan hozott döntései?

Az egyenlő bánásmód sérelme megállapításának döntő jelentőségű eleme az összehasonlítható helyzet követelménye. A hátrányos megkülönböztetés fogalmilag valamely védett tulajdonsághoz kapcsolódik; a lényege, hogy az adott tulajdonsághoz kapcsolódóan történik a különbségtétel egyébként ténylegesen vagy potenciálisan hasonló helyzetben lévő személyek között – az összehasonlítható helyzet pedig éppen abból ered, hogy a védett tulajdonságon kívül más szempontból hasonló helyzetben vannak az érintettek, így például mindannyian fogvatartottak. Nem lehet megfelelő összehasonlítható csoport a fogyatékos fogvatartotthoz képest a szabadlábban élő személy, akár fogyatékos, akár nem az. Az összehasonlításra kerülő csoportok tehát főszabály szerint éppen a védett tulajdonság tekintetében térnek el egymástól. Árnyalja, illetve tovább tágítja ezt a megközelítést az az Európai Unió Bírósága által hozott döntés, amely-

ben a Bíróság hangsúlyozta, hogy bár a „fogyatékos-ságon alapuló hátrányos megkülönböztetés esetei általános szabályként olyan esetek, amikor fogyatékos-sággal élő személyeket kedvezőtlenebb bánásmódban részesítenek, vagy amikor e személyek hátrányos helyzetbe kerülnek a nem fogyatékos-sággal élő személyekhez képest, [a 2000/78] irányelv által biztosított védelem csökkenne, ha azt kellene megállapítani, hogy egy olyan helyzet, amikor ilyen hátrányos megkülönböztetés olyan személyek csoportján belül valósul meg, akik valamilyen fogyatékos-sággal élnek, per definitionem, azon egyetlen oknál fogva kívül esik a hátrányos megkülönböztetés irányelv által kimondott tilalmának hatálya, hogy az eltérő bánásmódra fogyatékos-sággal élő személyek között került sor”.²⁴ A szabályozás rendeltetése

ugyanis éppen az, hogy a „fogyatékos-sággal élő munkavállalót védje az e fogyatékos-ságon alapuló minden hátrányos megkülönböztetéssel szemben nem csupán a nem fogyatékos-sággal élő munkavállalókhoz képest, hanem a többi fogyatékos-sággal élő munkavállalóhoz képest is”.²⁵ A döntés tárgyát képező ügyben tehát a Bíróság arra hívta fel a nemzeti bíróságot, hogy azt vizsgálja, a vitatott gyakorlat bizonyos fogyatékos-sággal élő munkavállalókat hátrányos helyzetbe hozott-e fogyatékos-ságuk sajátos jellege, például feltűnő volta miatt, vagy annak folytán, hogy e fogyatékos-ság észszerű alkalmazkodási intézkedéseket tett szükségessé, például a munkakör vagy a munkaidő módosítását.²⁶

A konkrét fogvatartott ügyében ugyanakkor nem a jogvédelem körét tágította az elsőfokú bíróság, amikor azt vizsgálta és értékelte, hogy a vak fogvatartott a korábbi, szabad életéhez képest nehezebb helyzetbe került-e a büntetés-végrehajtás során. Ennek során hivatkozott arra, hogy a felperes testvérei az elítélését megelőző időszakra vonatkozó hétköznapi életvezetését érintően előadták, hogy a felperes „tapogató” életmódot folytatva a hétköznapi életvezetésében is állandó segítségre szorult, fehér botot, illetőleg vakvezető kutyát soha nem használt, nem is igényelt, jóllehet ezekkel a lehetőségekkel önmaga előadása szerint is tisztában volt. Emellett a bíróság hangsúlyozta, hogy a fogvatartott a saját megszokott lakókörnyezetében részlegesen eligazodott, önállóan fogyasztotta el a neki felkínált ételeket, illetőleg tisztálkodott, a lakáson belül közlekedett, de minden egyéb tekintetben segítségre, illetőleg irányításra szorult. A bíróság ezért rögzítette, hogy ez az életmód és életminőség a büntetés-végrehajtási intézeten belül ugyancsak adott volt számára.

Vagyis az elsőfokú bíróság ahelyett, hogy a fogyatékkal nem élő fogvatartottak helyzetével vetette volna össze a vak fogvatartott helyzetét, azt az érintett saját, a fogva tartást megelőző helyzetéhez hasonlította. Lényegében tehát az elsőfokú bíróság azért nem tartotta sérelmesnek, hogy a fogvatartott csak fogvatartott-társai segítségével boldogult a mindennapi élet tevékenységeiben, mivel szabad életében is hozzátartozói segítségére szorult. Amellett tehát, hogy a bíróság nem határozta meg megfelelően az összehasonlítható csoportot, azt sem vette figyelembe, hogy az otthoni, a családtagok vagy a fogyatékos személy által kiválasztott más személyek által nyújtott személyes segítség minőségében eleve eltér a börtönben kényszerűen mellette lévő fogvatartottak általi segítségnyújtástól, tehát ilyen tekintetben sem összevethető a két helyzet.

Az Ítéletábra ugyanakkor ítéletében rámutatott: az elsőfokú bíróság jogszerűen utasította el az egyenlő bánásmód megsértése miatt előterjesztett keresetet (is). Noha az elsőfokú bíróság megállapította, hogy a felperes védett tulajdonsággal rendelkezett, a helyzetét nem a vele összehasonlítható helyzetben lévő, de védett tulajdonsággal nem rendelkező többi fogvatartott helyzetével, hanem a felperes korábbi helyzetével vetette össze, ami már önmagában is jogsértő. Annak, hogy a felperes milyen helyzetben volt a fogva tartása előtt, nem volt jelentősége, mert a felperes börtönbeli helyzetét nem a korábbi helyzetével, hanem a látó fogvatartottak helyzetével kellett volna összevetni. Az Ítéletábra ezért rögzítette: vitán felül áll, hogy sérült a felperes egyenlő bánásmódhoz való joga is. Ennek oka az, hogy a felperes az Ebktv. 8. §-ának g) pontjában szereplő védett tulajdonsággal (fogyatékoság) rendelkezett, ezért nem lehetett őt ugyanúgy kezelni, mint a vele összehasonlítható helyzetben lévő, de védett tulajdonsággal nem rendelkező személyeket, azaz a látó fogvatartottakat.

A másodfokú ítélet tehát helyesen értékelte, hogy az egyenlő bánásmód követelményének a megsértésével összefüggésben nem az bír relevanciával, hogy a látássérült fogvatartott milyen döntéseket hozott a korábbi, szabad életében, hanem a helyzetét a vele összehasonlítható helyzetben (azaz fogva tartásban) lévő, de védett tulajdonsággal nem rendelkező többi fogvatartott helyzetével kell összevetni. Erre a Kúria is rámutatott: „Az adott esetben nem a két – a fogva tar-

tás előtti és alatti – életmódot, hanem a fogvatartással érintett egészséges és fogyatékos személyek helyzetét kellett összehasonlítani.”²⁷

Elegendő-e a speciális intézkedések hiánya a jogsérelem megállapításához?

A fogvatartott keresetében arra hivatkozott, hogy miután a büntetés-végrehajtási intézet a látó fogvatartottakkal azonos módon kezelte őt, az ennek nyomán kialakult helyzetek megalázó jellegük folytán sértették a személyiségi jogait, így egyenlő bánásmódhoz fűződő jogát. Az elsőfokú bíróság álláspontja szerint ugyanakkor a büntetés-végrehajtás során bekövetkezett személyiségi jogi jogsértés megállapíthatóságához a fogvatartott felperesnek azt kellett volna bizonyítania, hogy a büntetés-végrehajtási intézet a fogva tartása során – az abból szükségszerűen következő korlátozásokon és tilalmakon túl – olyan

jogsértő magatartást tanúsított, vagy olyan mulasztást követett el, amely a felperes testi épségét, egészségét sértette vagy közvetlen veszélynek tette ki. Az elsőfokú bíróság tehát lényegében a közvetett diszkrimináció fogalmának a lényegi elemét nem azonosította: azt, hogy az azonos módon történő kezelés – a minden fogvatartott számára azonos, látszólag semleges feltételek megteremtése – hozta hatásában hátrányos helyzetbe a nem látó fogvatartottat látó társaihoz képest.

Az Ítéletábra ugyanakkor rámutatott: önmagában azzal, hogy az alperes tudott arról, hogy a felperes gyakorlatilag teljesen vak, tisztában kellett lennie ennek köztudomású következményeivel is, ami azt jelenti, hogy tudnia kellett: a felperes a fogva tartása során nem lesz képes ön maga önálló ellátására, tehát segítségre fog szorulni. Nem lehet vitás, hogy ezt a segítséget az alperesnek pozitív intézkedésekkel biztosítani kellett volna a felperesnek, hiszen egyrészt a fogyatékosággal élő fogvatartottakra vonatkozó speciális jogszabályi rendelkezések, másrészt pedig a szabadságvesztés végrehajtására vonatkozó általános szabályok is erre kötelezték az alperest. A büntetés-végrehajtási intézet kötelezettsége volt tehát, hogy biztosítsa a felperes egyenlő bánásmódhoz fűződő jogát, ami nem azt jelenti, hogy ugyanúgy kell kezelnie őt, mint a látó fogvatartottakat, hanem épp ellenkezőleg: arra kö-

telezi a büntetés-végrehajtási intézetet, hogy tegyen pozitív intézkedéseket a látássérültségből eredő köz tudomású hátrányok kiküszöbölése érdekében.

A bíróság ezt egyrészt a Bv. tv. 122. §-ának j) pontja alapján vezette le, amely szerint a felperes – fogyatékkal élőként – a rá vonatkozó szabályok szerint sajátos védelemre jogosult. Ez a sajátos védelem a CRPD 14. cikkének 2. pontja értelmében magában foglalja az észszerű alkalmazkodás kötelezettségét, vagyis azt, hogy az alperes a CRPD 2. cikkének megfelelően hozzon olyan – aránytalan és indokolatlan te herrel nem járó – intézkedéseket, amelyek szükségesek a felperest fogvatartottként megillető jogok (például: étkezés, tisztálkodás, meghatározott korlátok közötti közlekedés, szabad levegőn tartózkodás, képzésben való részvétel, tanulás, vallásgyakorlás, kapcsolattartás) akadálymentes gyakorlásához. Ugyanerre kötelezte az alperest a Bv. tv. 122. §-ának j) pontja alapján megfelelően alkalmazandó Fot. 7/A. §-ának (1) bekezdése is, hiszen annak előírása szerint az alperesnek egyenlő esélyű hozzáférést kellett volna biztosítania az általa nyújtott közszolgáltatásokhoz a felperes részére, ami – egyebek mellett – a Fot. 4. §-ának fa) és fb) pontjai értelmében a saját közhatalmi tevékenységéhez (például az ennek keretében biztosított fogvatartotti jogokhoz), valamint az intézet oktatási, kulturális és szociális programjaihoz való hozzáférést jelentette, méghozzá a felperes számára akadálymentes, kiszámítható, értelmezhető, érzékelhető, biztonságosan megközelíthető és elhagyható, továbbá rendeltetésszerűen használható módon [Fot. 4. §-ának h) pontja].

Az Ítéletábra hangsúlyozta: a vak fogvatartottnak a látó fogvatartottakkal azonos kezelése nyilvánvalóan hátrányosabb helyzetbe hozta őt a látó fogvatartottakhoz képest, hiszen ők ezen bánásmód mellett képesek voltak önállóan ellátni magukat, és önállóan gyakorolni tudták a fogvatartotti jogait, ugyanerre azonban a felperes a védett tulajdonsága miatt önállóan nem volt képes. Ezért az alperes közvetett hátrányos megkülönböztetést valósított meg a felperes sérelmére. Megjegyzést érdemel, hogy az Ítéletábra nem tért ki arra az ítéletében, hogy kimenthető-e a büntetés-végrehajtási intézet mulasztása útján megvalósuló közvetett hátrányos megkülönböztetés az Ebktv.-ben rögzített szabályok szerint (habár meggyőződésem szerint a konkrét esetben a kimentés lehetőségének vizsgálata sem vezetett volna eltérő eredményre).

A Kúria ítéletében megerősítette, hogy a pozitív intézkedések elmaradása miatt a fogvatartottat közvetett diszkrimináció érte. A felperest az ítélet értelmében a fogyatékkossága alapján ugyanis eltérő bánásmódban kellett volna a büntetés-végrehajtási intézetnek részesítenie, ami egyrészt bizonyos tevékenységek során – például öltözködés, mosakodás, étkezés – nyújtott segítségben nyilvánult volna meg, másrészt pedig bizonyos kötelezettségek – például zárkatakarítás – számonkérésének mellőzésében.

Kell-e az érintettnek panaszt tennie, az akadálymentes környezetet kérnie?

Alapvető jelentőségűnek tekintette az elsőfokú bíróság e körben azt, hogy a fogvatartott a börtönben való elhelyezése során tett-e panaszt, fogalmazott-e meg kérelmeket az elhelyezési körülményei kapcsán.

A fogvatartott felperes álláspontja szerint a büntetés-végrehajtási intézetnek tevőleges magatartást kellett volna kifejtene az intézeten belüli optimális elhelyezés és az egyenlő bánásmód elvén alapuló

fogvatartási körülmények kialakítása során, akkor is, ha ő ezt külön nem kéri. Súlyos látássérültsége ugyanis nyilvánvalóan ismert volt már az intézetbe történő befogadáskor. (Emellett egyébként a felperes azzal érvelt – és érveit alátámasztó okirati bizonyítékokat is nyújtott be –, hogy több alkalommal kérte áthelyezését, és panaszolta a pszichés állapotrosszabbodását a helyzetéből fakadó sérelmei folytán.)

Az elsőfokú bíróság annyiban osztotta a fogvatartott érvelését,

hogy a büntetés-végrehajtási intézet az intézeten belüli életvitelét, fizikai adottságait és igényeit figyelembe véve korábban is megvizsgálhatta volna, hogy a hátrányai kompenzálhatók-e bármilyen intézkedéssel, illetve korábban is kezdeményezhette volna olyan büntetés-végrehajtási intézetbe történő végleges átszállítását, ahol az ellátási feltételek és az elhelyezési körülmények optimálisabbak lettek volna. A bíróság ugyanakkor az intézet oldalán értékelte, hogy a felperes csupán állította, de a tényállásban rögzíteteken túl – a bíróság értékelése szerint – nem igazolta, hogy elhelyezésével és más körülményeivel összefüggésben bármiféle panasz tett, avagy többletigényt jelzett, például mozgásegítő bot vagy vakvezető kutya iránt.

Az Ítéletábra ezzel szemben hangsúlyozta: külön bizonyítást nem igénylő ténynek minősült, hogy a felperes nem képes önmaga önálló ellátására, hiszen egész egyszerűen nem lát. Mivel az alperes tudott arról, hogy a felperes gyakorlatilag teljesen vak, tisztában kellett lennie ennek köztudomású következményeivel is, ami azt jelenti, hogy tudnia kellett: a felperes a fogva tartása során nem lesz képes önmaga önálló ellátására, tehát segítségre fog szorulni. A büntetés-végrehajtási intézet tehát a fogyatékkal élő fogvatartottakra vonatkozó speciális szabályok és a szabadságvesztés végrehajtására vonatkozó általános szabályok által előírt pozitív intézkedési kötelezettségét külön panasz nélkül is köteles volt teljesíteni, hangsúlyozta az Ítéletábra. Ennek oka az, hogy e szabályok kifejezetten az alperest kötelezték a feltétlen segítségnyújtásra, amelyet nem ruházhatott át másra, különösen nem a többi fogvatartottra. Nem várható tehát a büntetés-végrehajtási intézet arra, hogy az önmaga önálló ellátására és a fogvatartotti jogainak önálló gyakorlására képtelen felperes ellátását és a fogvatartotti jogainak biztosítását megoldja-e a többi fogvatartott, mint ahogy nem tehetette függővé a felperes ellátását és fogvatartotti jogainak biztosítását attól sem, hogy a felperes emel-e panaszt amiatt, hogy a büntetés-végrehajtási intézet semmibe veszi a segítségnyújtási kötelezettségét.

Az Ítéletábra rámutatott: az ezzel ellentétes jogszabály-értelmezés sértené az Alaptörvénynek a jogszabályok értelmezésére vonatkozó 28. cikkét, mert akadályozná a CRPD 1. cikkében és a Fot. preambulumban foglalt célok érvényre jutását – a fogyatékkal élők esélyegyenlőségének biztosítását –, továbbá nem lenne összeegyeztethető a józan ésszel és a közérkölcssel sem, amelyekből szintén levezethető, hogy egy fogyatékkal élő fogvatartott ellátását és jogainak biztosítását nem lehet a többi fogvatartott jóindulatára bízni, hanem arról – külön panasz nélkül is – a büntetés-végrehajtási intézetnek kell gondoskodnia.

A másodfokú bíróság ezért az emberi méltósághoz és a magánélethez való jog sérelme mellett az egyenlő bánásmód sérelmét is megállapította. Az ítélet értelmében ennek oka, hogy „a felperes az Ebktv. 8. §-ának g) pontjában írt védett tulajdonsággal rendelkezett, ezért nem lehetett őt ugyanúgy kezelni, mint a vele összehasonlítható helyzetben lévő, de védett tulajdonsággal nem rendelkező személyeket, azaz a látó fogvatartottakat. Mindez ugyanis nyilvánvalóan hátrányosabb helyzetbe hozta őt, mint amilyen helyzetbe a látó fogvatartottak kerültek, hiszen ők ugyanilyen bánásmód mellett képesek voltak önállóan ellátni magukat és önállóan gyakorolni tudták a fogvatartotti jogaikat, ugyanazt azonban a felperes a védett tulajdonsága miatt önál-

lóan nem tudta megtenni.”²⁸ Az Ítéletábra ítéletének elvi tartalma szerint tehát: „Ha a büntetés-végrehajtási intézet a látássérült fogvatartott részére nem biztosítja a szabadságvesztés büntetésének végrehajtása során azt az elbánást, amelyet a látássérült állapota indokoltá tesz, az még akkor is alkalmas az emberi méltósághoz, magánélethez, egyenlő bánásmódhoz és egészséghez fűződő személyiségi jog megsértésére, ha a fogvatartott panaszt emiatt nem terjeszt elő”.²⁹

ÖSSZEGZÉS

A fentiek alapján jól látható tehát, hogy bár a büntetés-végrehajtásra vonatkozó jogszabályok nem tartalmaznak *expressis verbis*, egyértelműen számonkérhető rendelkezést a fogyatékkal élő fogvatartottak igényeihez történő észszerű alkalmazkodásra, az elvárás egyértelműen kiolvasható a kérdéskört tágabb értelemben szabályozó hazai és nemzetközi jogforrásokból. A jogalkalmazó büntetés-végrehajtási intézetek ugyanakkor – legalábbis a Helsinki Bizottság tapasztalatai szerint – rendszerint nem tekintik feladatuknak azt, hogy pozitív intézkedésekkel biztosítsák a fogyatékkal élő fogvatartottak elhelyezési körülményeinek és jogainak megfelelő biztosítását. A fent ismertetett ügy mellett egy másik per is folyamatban van, amelyben egy testi fogyatékos-sággal élő, fogva tartott személy (akinek az egyik lábát combtőből amputálták) elhelyezési körülményei képezik a per tárgyát. Ebben a perben a fogvatartottnak – egyebek mellett – a lépcsőzéshez sem nyújtottak segítséget annak ellenére, hogy emeleti elhelyezése azt elkerülhetlenné tette bizonyos esetekben. A bírói jogalkalmazás ugyanakkor bizakodásra ad alapot, hiszen az ezen írásban ismertetett ügyben mind a másodfokú bíróság, mind pedig a Kúria az egyenlő bánásmód követelményét érintő lényeges kérdésekben a diszkriminációmentes bánásmód érvényesülését támogatva foglalt állást. Nyitott kérdés ugyanakkor, hogy vajon hány további perre vagy más jellegű fellépésre lesz szükség ahhoz, hogy a proaktív intézkedési kötelezettség ténylegesen beépüljön a büntetés-végrehajtási intézetek gyakorlatába.

JEGYZETEK

1. A szerző a Magyar Helsinki Bizottság munkatársa, az írásban a szervezet egyik folyamatban lévő bírói ügyének anonim bemutatására kerül sor, az eljáró ügyvéd dr. Ivány Borbála. Az ügy BDT2024. 4778. számon került közzétételre.

2. Vö. bővebben: 32/2014. (XI. 3.) AB határozat; 2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról (a továbbiakban: Bv. tv.), 118. § (2).
3. KOMORÓCZKI Tünde – TÓTH Balázs: *Tentatív javaslatok a büntetékiszabási mérlegeléshez*, Magyar Helsinki Bizottság, 2022, 13, https://helsinki.hu/wp-content/uploads/2022/12/MHB_javaslatok_a_bunteteskiszabasi_merlegeléshez_221207.pdf.
4. Vö. például: *Price Egyesült Királyság elleni ügye*, 33394/96. számú kérelem, a Bíróság 2001. július 10-én kelt ítélete; *Engel Magyarország elleni ügye*, 46857/06. számú kérelem, a Bíróság 2010. május 20-án kelt ítélete; *Z.H. Magyarország elleni ügye*, 28973/11. számú kérelem, a Bíróság 2012. november 8-án kelt ítélete; *D.G. Lengyelország elleni ügye*, 45705/07 számú kérelem, a Bíróság 2013. február 12-én kelt ítélete.
5. Communication from the Hungarian Helsinki Committee concerning the cases of Istvan Gabor Kovacs and Varga and Others v. Hungary, Budapest, 17 December 2023, 33–34, https://helsinki.hu/en/wp-content/uploads/sites/2/2023/12/HHC_Varga_Rule_9_FINAL_171223.pdf.
6. Uo. 34.
7. Bv. tv. 97. § (2).
8. Bv. tv. 98. § (1) d).
9. Bv. tv. 118. § (2)–(3).
10. Bv. tv. 122. § j).
11. 1998. évi XXVI. törvény a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról, 2. § (1)–(2).
12. Fot. 5. § (1).
13. 1997. évi LXXVIII. törvény az épített környezet alakításáról és védelméről, 2. § (1).
14. Fot. 7/A. §.
15. Fot. 4. § f).
16. A 2006. december 13-án, New Yorkban elfogadott egyezményt Magyarországon a 2007. évi XCII. törvény hirdette ki.
17. A Tanács 2000/78/EK irányelve (2000. november 27.) a foglalkoztatás és a munkavégzés során alkalmazott egyenlő bánásmód általános kereteinek létrehozásáról, 5. cikk.
18. 2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről, 47. §.
19. HALMOS Szilvia: Az ésszerű alkalmazkodás követelménye a magyar munkajogban, *Hungarian Labour Law E-Journal*, 2014/1, 126, https://hlj.hu/le-tolt/2014_1/06.pdf.
20. Christa TOBLER: *Indirect discrimination under Directives 2000/43 and 2000/78*. Directorate-General for Justice and Consumers, Publications Office of the European Union, 2022, 60, <https://doi.org/10.2838/93469>.
21. PAP András László: Diszkrimináció, in *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (Kriminológia rovat, rovat szerkesztő: BARABÁS A. Tünde), szerk. JAKAB András – KÖNCZÖL Miklós – MENYHÁRD Attila – SÜLYÖK Gábor, 2021, <http://ijoten.hu/szocikk/kriminologia-diszkriminacio>.
22. Az ügyben született ítéletek anonimizált változatai a Magyar Helsinki Bizottság oldalán elérhetőek: <https://helsinki.hu/jogesetek/vak-fogvatartott-elhelyezesi-korulmenyeivel-kapcsolatos-per/>.
23. BDT2024. 4778.
24. A Bíróság ítélete (Nagytanács) a C-16/19. sz. ügyben, 2021. január 26., 35, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:62019CJ0016>.
25. Uo. 36.
26. Uo. 57.
27. Pfv.IV.20.527/2024/4. számú ítélet [48].
28. BDT2024. 4778. [33].
29. BDT2024. 4778. I.